

А. І. Легка

викладач кафедри психології
факультету психології
Львівський державний університет внутрішніх справ

М. М. Кулеба

здобувач вищої освіти факультету психології
Львівський державний університет внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ ЗРІЛОГО ВІКУ З ПАТОЛОГІЧНИМ НАКОПИЧЕННЯМ

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем у сучасній психології, що має недостатню розробленість як у теоретичному, так і практичному планах, а саме – дослідженню схильності до накопичення в осіб зрілого віку. Патологічне накопичення старих і непотрібних речей називають синдромом Мессі, що проявляється в нестерпності до розставання із старими речами.

Оскільки особливості синдрому Мессі саме у зрілому віці вивчено не досить, вважаємо за доцільне якісно дослідити цей феномен, що дасть змогу в перспективі зменшити ризик виникнення небажаних тенденцій у розвитку особистості та дібрати адекватні заходи щодо своєчасної корекції.

Отже, авторами у статті проаналізовано та теоретично здійснено дослідження поняття синдрому Мессі, визначено характерні особливості осіб із патологічним накопиченням. З'ясовано прояв основних симптомів, пов'язаних із синдромом Мессі, що зумовлюють в особистості підвищену тривожність, невпевненість у собі, схильність до глибоких сумнівів, нерішучість у прийнятті рішень, загострене почуття обов'язку і відповідальності, детальне продумування своєї поведінки та боязнь невдач. На підґрунті виявлених особистісних ознак прояву нав'язливої поведінки здійснено обґрунтування провокуючих факторів, які характерні патологічному накопиченню. Факторами ризику, що призводять до розвитку синдрому Мессі, вважається вік, невирішені проблеми, соціальна ізоляція та особистісна нерішучість.

Також у статті представлено розширені уявлення щодо стадій становлення синдрому Мессі як нав'язливої поведінки. Особливої значущості набувають знання основних видів патологічного накопичення.

Також на підставі всебічного теоретико-методологічного аналізу літератури визначено взаємозв'язок особливостей осіб, в яких наявне патологічне накопичення, з чинниками їх виникнення у зрілому віці. Перспективним для вивчення проблематики патологічного накопичення в осіб зрілого віку пропонується необхідність визначення емпіричним шляхом психологічних особливостей осіб із Мессі синдромом у зрілому віці, що стане наступним етапом дослідження цієї проблеми.

Ключові слова: патологічне накопичення, синдром Мессі, сіллогоманія, нав'язлива поведінка, психологічні особливості зрілого віку.

Постановка проблеми. Наукова проблема полягає в тому, що відсутня достатня розробленість проблеми патологічного накопичення в осіб зрілого віку в психології, що називають синдромом Мессі. Такий феномен заважає повноцінному життю людини в період дорослості.

Мета статті – проаналізувати характерні ознаки синдрому Мессі та визначити психологічні особливості прояву патологічного накопичення в осіб зрілого віку.

Виклад основного матеріалу. Здебільшого труднощі зі зберіганням речей, які давно не використовуються або яких давно пора позбутися, стають помітними навколишнім тільки в зрілому віці.

Зрілість – це найбільш відповідальний період життя людини, тому що в зрілості визначається

життєвий шлях, наступає розквіт творчих сил, спостерігається прояв активного ставлення до життя, в результаті якого створюються матеріальні та духовні цінності суспільства.

Науковий інтерес до психологічних аспектів особливостей вікової періодизації та з'ясування характеристик зрілості виявляли такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Е. Еріксон, А. Реан, Е. Ільїн, Б. Ананьєв, І. Малкіна-Пих, Дж. Ловінгер, Ж. Піаже, Л. Колберґ, а питання проблеми формування особистості в період зрілості цікавили В. Слободчикова, В. Колюцького, К. Поливанова, Г. Гарелова, Л. Орлова, Б. Лівехуда.

Французький психолог Ж. Годфруа, вважає, що зрілість можна умовно розділити на три стадії. Це стадія ранньої зрілості, яка охоплює період від

20 до 40 років і відповідає вступу людини в інтенсивне особистісне життя і професійну діяльність. Стадія власне дорослого зрілого віку триває від 40 до 60 років і характеризується стабільністю та продуктивністю, особливо в професійному і соціальному планах. Та стадія пізньої зрілості починається з 60–65 років і частіше за все супроводжується відходом від активного життя [2].

Проблема прояву патологічного накопичення та його регуляція в процесі онтогенетичного формування особистості, запропонована в наукових працях ряду авторів, а саме С. Андерсона, О. Белугіна, В. Блейхера, Дж. Грея, А. Кларка, І. Крука, Г. Мейнікара, а також В. Самохвалова та Д. Толіна. Різновид нав'язливої поведінки як правило авторами досліджувалися з позиції психологічного розладу та відносилися нерідко до компульсивних та розумових патологій.

Наукові розробки В. Блейхера, І. Крука присвячені діагностиці та лікуванню адиктивної поведінки та патопсихологічної діагностики особистості. Автори С. Андерсон та В. Самохвалов у науковій діяльності вивчають прояв патологічного накопичення як наслідок ураження лобних ділянок мозку, що в результаті призводять до пристрасного накопичення.

Для зрілого віку характерний вид нав'язливої поведінки, а саме сіллогоманія – це серйозний психічний розлад, який полягає в постійному збиранні та зберіганні непотрібних речей. Сіллогоманія у вітчизняній психології також називається синдромом Плюшкина, а в зарубіжній науці – хординг, синдром Мессі та Діогена.

Дана патологічна манія проявляється в наявності у людини нав'язливого мислення і поведінки, суть якого – збирання і зберігання різних речей в величезних кількостях. Зібрані предмети, найчастіше – одяг, взуття, домашнє начиння, не використовуються для особистих потреб і не призначені для продажу [1].

Виникнення патологічного накопичення зумовлює в особистості підвищену тривожність, невпевненість у собі, схильність до глибоких сумнівів, нерішучість у прийнятті рішень, загострене почуття обов'язку і відповідальності, тривожну метушливість у роботі, детальне продумування своєї поведінки та боязнь невдач. Також у цих осіб спостерігаються висхідна агресивність, емоційна нестійкість, нетовариськість, недовірливість, запальність, непрацездатність і негативне ставлення до тих, хто намагається їм допомогти [4].

Особи в зрілому віці, які страждають синдромом Мессі, не здатні критично оцінити свій стан. Збирання і зберігання речей вони вважають цілком нормальним явищем, навіть якщо накопичення досягають гігантських розмірів. Вони намагаються раціоналізувати свою тягу до користюлюбства, приводячи абсурдні та безглузді аргументи.

Є певні фактори ризику, які можуть призвести до розвитку Мессі синдрому, а саме:

- вік (якщо особа почала колекціонувати все підряд (старі зошити, зламані іграшки, цукеркові обгортки) з 11 –15 років, то найімовірніше з віком хвороба перейде у важку форму);

- нерішучість (люди, які купують які-небудь предмети і не використовують їх, відкладаючи це на потім, з часом можуть почати страждати від патологічного накопичення);

- соціальна ізоляція (люди, які уникають спілкування, не здатні знайти спільну мову з оточуючими, або занадто сором'язливі і тому добровільно відмовляються від соціальних контактів, швидше за все знайдуть «віддушину» у накопиченні всіляких речей);

- невирішені проблеми (ігнорування проблем, звикання жити з ними, не бажання їх вирішувати згодом призводить до сильного і постійного стресу. Такий стрес може спровокувати розвиток синдрому Мессі) [5].

Характерними ознаками синдрому Мессі є недбале та вкрай зневажливе ставлення до себе і внутрішня бідність (крайня неохайність, байдужість до свого зовнішнього вигляду та вигляду власного житла, відмова від дотримання норм гігієни, прийнятих у суспільстві), соціальна ізоляція (замкнуте проживання в своєму житлі), апатія, схильність до накопичення і збирання всяких атрибутів (патологічне накопичення непотрібних, що вийшли з вживання речей) і відсутність сорому[3].

Також потрібно розрізняти вагомні ознаки, які відрізняють патологічне накопичення від колекціонування чи шопоголізму. Так, головною особливістю особи з синдромом Мессі є поява в будинку великої кількості речей, які розкидані хаотично та заважають використовувати житло за призначенням, ускладнюючи пересування по будинку, внаслідок чого блокуються виходи з кімнат.

Колекціонери, як правило, зберігають предмети, що мають цінність і відрізняються від інших, щоб мати можливість показати їх комусь, хто може їх оцінити. На відміну від колекціонерів, люди із синдромом патологічного накопичення не можуть досягти таких цілей, тому що для оточуючих людей зібрані речі мають незначну цінність.

Шопоголіки, навпаки, отримують задоволення саме від витрати грошей на нові речі, в той час як сіллогомани прагнуть утримувати речі і рятувати зі смітника те, що, як їм здається, ще можна використовувати.

Інакше кажучи, накопичення – це явище протилежне шопоголізму, коли людина прагне знайти нові речі з нульовими або мінімальними витратами. Цінність речей при цьому не має значення [8, с. 13].

Синдром Мессі як психічний розлад характеризується наявністю таких симптомів:

- труднощі з прибиранням (творчий безлад поширюється не тільки на робочий стіл, але і на інші поверхні. Цвіль, пил, іржа, павутина лише поширюються);

- звалювання старих речей та їх залишків у безладні купи, без розбору, системи і сортування;

- небажання викидати негідне (відсутність бажання очищати своє житлове приміщення від речей, які давно не використовуються, наприклад, дірявий светр, зламаний стілець чи телевізор, який не підлягає ремонту);

- поступове обмеження об'ємів життєвого простору через надмірне накопичення речей;

- дуже дбайливе ставлення до незначних речей;

- безпорадність перед хаосом речей;

- зневага гігієною та зміною білизни (недотримання правил особистої гігієни, що може стати причиною як незначних проблем зі здоров'ям, так і серйозних захворювань);

- нестримні пориви купувати непотрібні предмети за символічну вартість на розпродажах і блошиних ринках;

- прийом непотрібних, але безкоштовних виробів від інших людей;

- самоізоляція (особа з патологічним накопиченням прагне до самотності та демонструє недовірко-вороже ставлення до людей, включаючи близьких, друзів, сусідів та просто прохожих осіб) [1, с. 5].

Як вважає науковець С. Андерсон, що тринадцять років досліджував цю недугу, пристрасть до колекціонування закладена у мозку людини. З віком ця пристрасть у одних проходить, в інших переростає в серйозне захоплення. На думку вченого, за пристрастю до колекціонування відповідають певні ділянки кори головного мозку, пов'язані з цілеспрямованою поведінкою, плануванням, організацією і прийняттям рішень.

Автор стверджував, що внаслідок пошкодження лобової частки люди, які ніколи раніше не були помічені за збиранням і складуванням непотрібного мотлоху, починають активно цим займатися після того як: вдарилися головою, перенесли хірургічну операцію на головний мозок або переохворіли на вірусний енцефаліт. Томографічне дослідження показало, що відбувається у сіллогаманів – активність певних зон мозку при прийнятті рішення «викинути або залишити» у них набагато вище, ніж у інших людей [6].

Причини синдрому Мессі фахівці здебільшого бачать у таких провокуючих факторах:

- черепно-мозкова травма. Після певних пошкоджень голови у людини може істотно змінитися світогляд. Офіційно вона залишиться адекватною, але за стінами свого будинку буде готова збирати гори непотрібного сміття у вигляді серветок та іншого використаного матеріалу;

- втрата близької людини. Спочатку речі, наповнені спогадом. Просто кількість матеріальних речей, що заповнює психологічну пустоту та емоційну біль;

- дитяча травма, установка. Можна закріпити ази такої поведінки ще в неохайних батьків і продовжувати накопичувати зайві речі до моменту, коли самі не можуть це контролювати;

- ультра економія. Страхи. Той, хто пережив голод, дефіцит починає цінувати найменшу їжу і речі. Це може закріпитись на емоційному рівні і призвести до звички зберігати все «на чорний день» або «колись пригодиться»;

- соціальна дезадаптація. Деякі люди не можуть вважатися повноцінними представниками соціуму через свій замкнений характер. З наявних у них осель вони створюють барикади у вигляді непотрібного мотлоху, візуально захищаючись таким незвичайним чином від зовнішнього світу;

- проблеми в дитинстві. В цьому випадку дитина могла відчувати дефіцит уваги з боку батьків щодо подарунків і приємних сюрпризів. Для неї в процесі дорослішання кожна річ стала мати особливе значення, тому в особи автоматично запустився механізм накопичення;

- покоління часів дефіциту товарів. Подібних людей можна прирівнювати до дітей війни, які випробували на собі голод і розруху. Якщо людині свого часу гостро не вистачало найнеобхідніших для існування речей, то вона починає потім збирати все, що попадається під руку, на «чорний день»;

- депресія. Деякі люди мають звичку «заїдати» стрес або влаштовувати черговий рейд по магазинах. Люди із синдромом Мессі за будь-якої кризової ситуації починають завалювати своє житло всяким непотрібним мотлохом, заспокоюючи себе подібним дивним способом;

- психічне захворювання, шизофренія. Часто супроводжується патологічним накопиченням. Люди з подібним душевним розладом схильні не тільки до неадекватних вчинків, але і до збору, непотрібних для побуту, предметів;

- самотність. Деякі особистості відчувають себе дещо впевненіше, коли при відсутності у колі друзів їх оточують речі. Кількість зайвого мотлоху в описуваних осіб стає просто загрозливою, тому що іноді людині навіть ніде лягти поспати через наповненість житлового приміщення сміттям.

Причини виникнення синдрому Мессі свідчать про те, що в людини стався досить істотний збій у психіці. Якщо люди люблять купувати нові речі, то це не вважається відхиленням від норми. Набагато небезпечнішим є ситуація, коли сіллогаман дбайливо зберігає навіть зламані ручки і використані шприци в надії, що вони стануть у пригоді в майбутньому [4; 7; 12].

Синдром Мессі як прояв нав'язливої поведінки в осіб зрілого віку проявляється у різній інтенсив-

ності. Таке патологічне накопичення особистості відбувається на різних стадіях. На першій стадії розвитку патології у особи багато інтересів. За бажання вона здатна провести генеральне прибирання у себе вдома, але вже не може просто привести в порядок окремі місця. Тому часто за загальної чистоти у неї спостерігаються невеликі захарашення посудом, паперами, речами і так далі. Особиста гігієна, як і раніше, перебуває на першому місці, і прихід гостей з радістю очікується господарем будинку. Робота залишається неухильною необхідністю, яку він постійно дотримується. Під час її протікання спостерігається схильність людини до придбання речей, які не належать до предметів першої необхідності. Люди, які схильні до сіллогоманії, не пропускають ні одну точку продажу дешевого товару найрізноманітнішого виду. При цьому вони керуються не підрахунками економії свого бюджету, а міркуваннями, що будь-яка дрібниця однозначно стане в нагоді в майбутньому.

Друга стадія характерна тим, що хворий вже не може якісно прибрати власний будинок. У нього ще багато інтересів за межами рідних стін, але, опиняючись в них, він не здатний що-небудь викинути, або підтримувати порядок, наведений чужими руками. Для нього стає цілком звичайною справою змішувати папери з брудним посудом, або спати на ліжку, заваленому повсякденним одягом. Хворий починає цуратися гостей, під різними приводами відхиляючи їх візит. Але за особистою гігієною він ще стежить, правда вже абияк. Робота поступово втрачає свою необхідність, і на перший план виходять приховані неврози і страхи.

Третя стадія являє собою переломний момент. Без лікування синдрому Мессі стан сіллогомана погіршується. Зникають усі інтереси, що є за межами дому. Почавши якусь справу, він не здатний довести її до кінця. Тому в його домі скрізь валяється недоїдена їжа, недомитий посуд і так далі. Хворий усіляко перешкоджає візиту сторонніх людей. Про особисту гігієну він уже забуває. Викупатися, випрати або переодягнутися становить для нього нездійсненне завдання. Він уже не здатен працювати, а соціальна взаємодія поступово сходить нанівець [8; 11].

Уявлення синдрому Мессі як патологічного накопичення буде неповним без розгляду основних його видів і детального опису. Наприклад, розрізняють псевдо-колекціонування як вид патологічного накопичення. Істинний збирач будь-яких цінностей шукає виключно ті предмети, які припали йому до душі. Хтось мріє стати власником рідкісних екземплярів холодної зброї, а деякі люди бачать своє хобі в колекціонуванні метеликів. Однак людина із синдромом Мессі не зупиняється на бажанні придбати один або два предмети. Вона починає гарячково збирати

всякі дрібниці, які насправді йому ніколи не знадобляться.

Вінтажизм як синдром Мессі явище неодноточне, не слід плутати озвучене поняття з бажанням людини добути антикварну річ. Одна справа намагатися прикрасити своє житло рідкісними за історичною цінністю речами, але часто такий запал трансформується саме у схильність до накопичення. Житло таких диваків часто нагадує музей, який завалений атрибутикою різних епох.

Придбання безлічі тварин є наступним різновидом синдрому Мессі. У багатьох жалісливих одиноких жінок знайдеться притулок для армії бездомних хвостатих друзів. Це також прослідковується в жінок, що втратили своїх дітей (викидень чи аборт) і через тварин намагаються компенсувати, прожити відчуття материнської любові.

«Пригодизм» – люди з подібною моделлю поведінки ніколи не винесуть на звалище якусь річ. Їм легше зробити зі свого місця проживання зону антисанітарії, ніж розлучитися з накопиченим мотлохом. У їхньому будинку, гаражі, комірчині чи балконі з легкістю можна знайти техніку, що давно вийшла з ладу, яка не підлягає ремонту.

Деякі жінки настільки захоплені домашніми заготовками на зиму, що часом втрачають відчуття реальності. Вся кухня і комори зазвичай завалені банками різного розміру. Багато ємностей для консервації часто не використовуються в цих жінок, але їм важливо відчувати себе готовими до процесу приготування солінь, салатів і маринадів, що є проявом «консервізму».

Сентиментальний Плюшкін – один із найпоширеніших різновидів синдрому Мессі. У деяких випадках просто не піднімається рука, коли хочеш позбутися будь-якого предмета. Це може бути пам'ятна річ або просто подарунок друга, який був презентований від щирого серця. Однак у людей із синдромом Плюшкіна всі наявні навколо них предмети набувають символічної значимості [9; 10].

Висновки. Отже, синдром Мессі – це психічний розлад, який знижує особистісні ресурси зрілих осіб, утрудняє перебіг особистих контактів, а також процесів саморозвитку і самопізнання, порушує формування позитивних особистісних властивостей, сприяє виникненню і закріпленню неефективних схем емоційного реагування та мислення.

З огляду на актуальність зазначеної проблеми, недостатність її розробленості в сучасній психологічній науці як у теоретичному, так і в експериментальному планах, та її важливості для вирішення нагальних практичних питань вважаємо перспективним для розвитку подальших досліджень підготувати та провести експериментальне дослідження особливостей осіб із синдромом Мессі в зрілому віці за допомогою комплексу методик для діагностики схильності до накопичення.

Література:

1. Белугина О.С. Патологическое накопительство, или синдром Плюшкина: психиатрия и психофармакотерапия им. П.Б. Ганнушкина: № 03-04, 2018. С. 47–50.
2. Годфруа Ж. Что такое психология : учеб. пособ. 2-е изд. Москва : Мир, 1996. 496 с.
3. Коркина М.В., Лакосина Н.Д., Личко А.Е., Сергеев И.И. Психиатрия: учеб. пособ. Москва : МЕДпресс-информ, 2015. 285 с.
4. Королева Е.Г. Редкие заболевания: синдром Диогена. *Журнал Гродненского государственного медицинского университета*. 2012. № 2. С. 86–88.
5. Самохвалов В.П. История души и эволюция помешательства: учеб. пособ. Сургут : АИИК «Северныйдом», Северно-Сибирское кн. изд-во, 2010. 286 с.
6. Clark A.N.G., Mannikar G.D. & Gra I. Diogenes Syndrome: a clinical study of gross self-neglecting old age: *Lancet*, 1975. P. 287.
7. Colm Cooney Colm., Hamid Walid. Review: Diogenes syndrome. *Age and Ageing* : Sept, 2013. P. 330.
8. Cybulska E. Senile Squalor: Plyushkin not Diogenes Syndrome. *Psychiatric Bulletin*. 2009. P. 120.
9. Macmillan D., Shaw P. Senile break down in standards of personal and environmental cleanliness: *BMJ*, 2016. P. 103.
10. Marcos M., Gomez-Pellin, MC. A tale of a misnamed eponym: Diogenes syndrome: *Int. J. Geriatr, Psychiatry*, 2018. P. 990.
11. Rosenthal M., Stelian J., Wagner J., Berkman P. Diogenes syndrome and hoarding in the elderly: case report. *Isr J Psychiatry Relat Sci*, 2011. P. 29.
12. Синдром Плюшкина: причины, стадии развития, симптомы и лечение болезни. *Депрессия. ru*. URL: <http://depressio.ru/drugie-bolezni/manii/750-sindrom-plyushkina.html> (дата обращения: 14.11.2019).
13. Синдром Плюшкина: развитие, проявления, диагностика, как бороться и лечить. *Синдром.Инфо – профессиональный медицинский ресурс о синдромах*. URL: <http://sindrom.info/plyushkina> (дата обращения: 14.11.2019).

Lehka A. I., Kuleba M. M. Theoretical and methodological ambush of special features for mature children with pathological accumulations

The article is devoted to the coverage of one of the topical theoretical and methodological problems in modern psychology, which has insufficient elaboration in both theoretical and practical plans, namely the study of the propensity to accumulate in adults. The pathological accumulation of old and unnecessary things is called Messi syndrome, which manifests itself in the intolerance of parting with old things.

Since the features of Messi syndrome in adulthood have not been studied in adulthood, it is considered appropriate to qualitatively investigate this phenomenon, which will in the future reduce the risk of undesirable tendencies in the development of personality and to take adequate measures for timely correction.

Thus, the authors of the article analyzed and theoretically carried out the study of the concept of Messi syndrome, identified the characteristics of persons with pathological accumulation. The manifestation of the main symptoms associated with Messi syndrome, which leads to increased anxiety, self-doubt, a tendency to deep doubts, indecision in decision-making, a heightened sense of duty and responsibility, a detailed thinking about their behavior. On the basis of the revealed personal signs of manifestation of obsessive behavior, the substantiation of the provoking factors that characterize the pathological accumulation was made. The risk factors leading to the development of Messi syndrome are age, unresolved problems, social isolation and personal indecision.

The article also introduces an extension of the stages of Messi syndrome as an obsessive behavior. Knowledge of the main types of pathological accumulation is of particular importance.

Also, on the basis of a comprehensive theoretical and methodological analysis of the literature, the relationship of features of persons in whom there is a pathological accumulation with the factors of their emergence at adulthood is determined. Perspective for studying the problems of pathological accumulation in adults is the need to empirically identify the psychological characteristics of persons with Messi syndrome in adulthood, which will become the next stage in the study of this problem.

Key words: *pathological accumulation, Messi syndrome, syllogomania, obsessive behavior, psychological features of mature age.*